

Отримано: 23 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 6 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 12 жовтня 2017 р.

e-mail: kozloff@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-67-148-151

Козлова В. В. Реалізація комунікативної ініціативи в англomовному парентальному дискурсі / В. В. Козлова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 67. – С. 148–151.

УДК: 811.111'42

Вікторія Вікторівна Козлова,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, м. Суми

РЕАЛИЗАЦИЯ КОМУНИКАТИВНОЙ ИНИЦИАТИВЫ В АНГЛОМОВНОМ ПАРЕНТАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації комунікативної ініціативи в англomовному парентальному дискурсі. Встановлено механізми та мовні засоби взяття й розподілу комунікативної ініціативи при реалізації комунікативного лідерства і комунікативного домінування дискурсивних особистостей батьків і дітей в англomовному парентальному дискурсі.

Ключові слова: комунікативна ініціатива, дискурсивна особистість, комунікативне лідерство, комунікативне домінування, комунікативний хід, репліковий крок, англomовний парентальний дискурс.

Виктория Викторовна Козлова,
Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренко, г. Сумы

РЕАЛИЗАЦИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ИНИЦИАТИВЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПАРЕНТАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию реализации коммуникативной инициативы в англоязычном парентальном дискурсе. Установлены механизмы и языковые средства взятия и распределения коммуникативной инициативы при реализации коммуникативного лидерства и коммуникативного доминирования дискурсивных личностей родителей и детей в англоязычном парентальном дискурсе.

Ключевые слова: коммуникативная инициатива, дискурсивная личность, коммуникативное лидерство, коммуникативное доминирование, коммуникативный ход, репликовый шаг, парентальный дискурс.

Viktoriiia Kozlova,
Sumy State Pedagogical University University named after A.S. Makarenko, Sumy

REALIZATION OF COMMUNICATIVE INITIATIVE IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE

The paper focuses on the specificity of communicative initiative realization in the English parental discourse. The parental discourse represents the informal intellectual and emotional interaction in the domestic sphere of communication where parents and children characterized by asymmetry of social status, role and age parameters acquire the status of discursive personalities as they reveal their ability to use and interpret different semiotic codes depending on the type of discursive relationships. The communicative initiative embodies actualization of various aspects of the communicative and social competence and therefore the leading characteristics of discursive personalities of parents and children find their expression in the specificity of the communicative initiative distribution within communicative moves and replica steps and in the variety of linguistic means of taking and transferring of the initiative in the English parental discourse. The communicative initiative in the English parental discourse is manifested by the initiatory communicative moves that open the typical exchange structures, by interrupting the communicative roles exchange and by changing the thematic orientation of interaction. For the discursive personality of a child possession of the communicative initiative is characteristic, and for the discursive personality of parents both possession and disposition of the initiative, as the implementation of communicative leadership and communicative domination, revealed to be typical. Verbal signals of topic development monitoring, means of interrupting and intercepting of the initiative are represented by stable regulatory phrases.

Key words: communicative initiative, discourse personality communicative leadership, communicative domination, communicative move, replica step, the English parental discourse.

Домінуючий у сучасному мовознавстві антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ та процесів функціонування мови, а також прагматичний підхід, що передбачає врахування комунікативного контексту зумовлюють необхідність дослідження комунікативних категорій і факторів дискурсивної взаємодії інтраквантів у різних типах дискурсу. Поведінка комунікантів як соціальна взаємодія вибудовується відповідно до цілей комунікації, регламентується принципами й правилами спілкування, планується і розгортається згідно зі стратегіями й тактиками мовленнєвої взаємодії. Значущим фактором комунікації, що забезпечує процес ініціювання діалогу, визначає ступінь участі у взаємодії, рівень залучення, а також можливість впливати на хід інтеракції й контролювати порядок зміни ролей у діалозі є комунікативна ініціатива. Категорія комунікативна ініціатива характеризує дискурсивну взаємодію особистостей та їх стратегій у конкретному комунікативному епізоді [5, с. 217] і розглядається як «провідна роль в комунікативній діяльності на певному етапі діалогу» [3, с. 213]. Дослідження комунікативної ініціативи передбачає встановлення її конститутивних ознак, особливостей вираження та умов протікання інтеракції, аналіз мовних засобів взяття та передачі ініціативи, а також суб'єктивних факторів, що пов'язані з особистістю комунікантів [8, с. 4]. Феномен комунікативної ініціативи розглядають в контексті зміни комунікативних ролей у дискурсивній взаємодії [5], в аспекті співвіднесеності з лідерством в інтеракції [6], як компонент діалогових стратегій та комунікативних ходів [3], як засіб вираження ієрархічних відносин в організаційній комунікації [2]. Увагу науковців привертає також гендерна зумовленість комунікативної ініціативи [1] та механізми реалізації комунікативної ініціативи в подружньому дискурсі [9]. **Актуальність** дослідження пояснюється необхідністю подальшої розробки проблеми дискурсивних реалізацій комунікативної ініціативи з урахуванням статусно-рольових, вікових, гендерних характеристик комунікантів,

тематики й ситуації спілкування, типу міжособистісних відносин, зокрема і в межах англомовного парентального дискурсу, що розглядаємо як особистісно орієнтовану комунікативну взаємодію в сімейно-побутовій сфері спілкування де учасники комунікації – батьки й діти – реалізують свої асиметричні статусні ролі. **Об'єктом** дослідження є комунікативна ініціатива, що реалізується в англомовному парентальному дискурсі. **Предметом** дослідження є основні характеристики комунікативної ініціативи та засоби її реалізації в процесі міжособистісної взаємодії інтерактантів англомовного парентального дискурсу. **Матеріалом** дослідження слугували фрагменти парентального дискурсу з англомовних художніх творів британських та американських авторів ХХ – ХІ сторіччя.

Парентальний дискурс репрезентує неофіційну інтелектуально емоційну взаємодію пов'язаних близькими родинними зв'язками комунікантів, що характеризуються асиметричністю статусно-рольових та вікових параметрів, «діють в континуальному комунікативному просторі і здатні поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відношень, у які вони є включеними в певні моменти спілкування» [7, с. 127], набуваючи статусу дискурсивних особистостей. Асиметричний характер статусних, рольових та вікових параметрів дискурсивних особистостей батьків і дітей, а також соціалізаційні функції парентального дискурсу зумовлюють право батьків, задля здійснення ефективної та результативної дискурсивної діяльності, нівелювати власний вищий статус і створювати паритетність у спілкуванні або акцентувати власну статусну перевагу реалізуючи комунікативне домінування.

Як зазначає М.І. Макаров, комунікативна ініціатива виявляється у різних ознаках і властивостях дискурсу. На рівні індивідуальних комунікативних ходів переважають такі ініціативні ходи як питання, накази, прохання, а також ходи, що відкривають типові обмінні структури. На рівні послідовності мовленнєвих ходів ознакою ініціативи стає навмисна комунікативна неузгодженість, пов'язана з невиконанням очікуваного реактивного ходу (питання у відповідь на питання). В аспекті зміни комунікативних ролей показником комунікативної ініціативи є перебивання, коли індивід бере на себе роль мовця силою. Маркером ініціативи є підхват на завершення чужого комунікативного ходу. Відмова від комунікативного кроку також може розцінюватися як вияв комунікативної ініціативи. Мовчання символізує відмову підкорятися «чужій» стратегії [5, с. 219-220]. Нормативне регулювання розподілу ініціативи в діалозі при природній зміні комунікативних ролей відбувається «шляхом прямої номінації (звернення до партнера у комунікації), або за рахунок продукування ініціативної частини діалогічної єдності *питання-відповідь*, або через нульову регуляцію, коли учасники спілкування повинні вирішити, хто саме візьме ініціативу [5, с. 191]. В умовах наявності конкуренції інтерактантів за право володіти комунікативною ініціативою, аби мати пріоритетність у реалізації власних стратегічних настанов на рівні кожного комунікативного кроку, мовці вдаються до певних дій, що порушують природній перехід ролей у діалозі, вживаючи спеціальні репліки, що сприяють збереженню ініціативи одного з комунікантів або перехід ініціативи до іншого. Важливим при цьому виявляється «розрізняти володіння та розпорядження ініціативою. Володіння – це відкрите прийняття на себе управління процесом спілкування. Тобто, володіти ініціативою – значить реально використовувати своє право (і можливість) управляти подіями. А розпоряджатися – реалізовувати своє право вирішувати, хто буде володіти ініціативою, тобто дозволяти або заперечувати володіти ініціативою, надавати таку можливість чи забирати її» [3, с. 215]. Володіння ініціативою пов'язано з комунікативною роллю мовця і ситуацією спілкування, а також стратегічною настановою, можливістю задавати темп і ритм в обміні повідомленнями, і виявляється у комунікативному лідерстві в діалозі. «Лідер у діалозі – це партнер у діалогічній взаємодії, який володіє стратегічною ініціативою ведення бесіди й наділений правом приймати відповідальні рішення, значущі для розвитку діалогічного обміну репліками и для реалізації глобальної цілі в типовому сценарії» [6]. А розпорядження ініціативою пов'язано як з комунікативною роллю мовця, так і з його статусними, віковими, гендерними характеристиками і виявляється у комунікативному домінуванні. Домінуючий партнер – це той, хто здатен змінити тему, відслідковувати черговість ролей. Він контролює, хто говорить, скільки і про що [3, с. 207]. В англомовному парентальному дискурсі домінування дискурсивної особистості батьків може виявлятися вербально та невербально на рівні продукованих смислів дискурсу, через акцентуванням статусної переваги, що зумовлена соціальними та віковими параметрами. Домінантність дискурсивної особистості батьків виявляється і у її комунікативному стилі, репрезентованому комплексом комунікативних дій, спрямованих на організацію та моніторинг міжособистісної взаємодії, здійснення впливу на хід діалогічної інтеракції та організацію оптимального режиму міжособистісної взаємодії [4]. Взаємовідносини між дискурсивними особистостями батьків та дітей маркуються асиметрією їхніх вікових та соціально-статусних параметрів, які визначають комунікативну позицію учасників інтеракції особливо при виконанні стереотипних сімейних ролей типу: вихователь – вихованець. При елементарному обміні репліками у діалозі вони виконують сценарні ролі ініціатора й адресата. А у глобальній діалогічній взаємодії – стратегічні ролі лідера і співбесідника, що йде слідом за ним і знаходиться у «фарватері» мовленнєвої поведінки свого партнера, йде за його ініціативою і вибудовує свою лінію мовленнєвої поведінки з урахуванням ролі й ініціативи лідера [6].

Оскільки, комунікативна ініціатива, як дискурсивно-психологічний фокус, втілює у взаємодії людей актуалізацію різноманітних аспектів їхньої комунікативної і соціальної компетенції [5], провідні характеристики дискурсивних особистостей батьків і дітей знаходять своє вираження у специфіці розподілу комунікативної ініціативи, мовних засобах взяття та передачі ініціативи в дискурсі.

Для англомовного парентального дискурсу притаманним є нормативне регулювання розподілу ініціативи в діалозі, що передбачає «прогнозування партнерами реакцій один одного, відмову від перебивання та від примушення брати ініціативу. За цих умов перехід ініціативи від мовця до слухача відбувається природньо, а діалог вибудовується як послідовність циклів: *питання – відповідь, повідомлення – реакція на нього*» [3, с. 213]. У мікродіалозі по запиті інформації ініціатива належить тому, хто ставить питання, а у ситуації коли один говорить, а інший лише іноді перепитує, ініціатива належить оповідачу. Дискурсивні особистості батьків і дітей ініціюють інтеракцію та вводять тему розмови, реалізуючи сценарні ролі ініціатора і адресата. Ініціальна частина діалогу, що містить звернення до партнера, визначає його наступний комунікативний хід при запиті чи повідомленні інформації, при опікуванні емоційним чи фізичним станом, а також при вербалізації прохання чи спонуканні до певних дій. Обмін комунікативними ролями на рівні реплікових кроків відбувається повільно:

«How's Luke?»

«The same as ever, Mum. Not a bit changed. Still on about a little while longer in the damned sugar, the place he's going to have one day out around Kynuna».

«Do you think he'll ever actually do it?»

«I suppose so, one day.»

«Would you go to join him, Meggie?»

«Not in a million years» (C. McCullough, p. 416).

На етапі ініціювання комунікативної взаємодії дискурсивна особистість батьків вживає дієслово *to talk* у складі питальних та стверджувальних структур. При запрошенні до інтеракції відбувається реалізація комунікативного лідерства дискурсивної особистості батьків:

«Do you want to talk about it?» Elizabeth asked delicately (A. Lamott, p. 92).

А при примушенні до спілкування дискурсивна особистість батьків реалізує комунікативне домінування:

«Abby, we have to talk», she said loudly, standing outside the girls' bedroom (C. Kelly, p535).

При нормативному регулюванні розподілу ініціативи між дискурсивними особистостями батьків та дітей статусні та вікові параметри можуть впливати на хід діалогу, а можуть навіть залишатися не затребуваними на рівні реплікових кроків. У наступному прикладі маленька дівчинка як ініціатор комунікації вживає статусно-марковані конструкції, типові для дорослого:

«Mummy, you made a mistake.»

«Did I?»

«You left out the bit where Piglet jumps in Kanga's pocket!» «Oh dear, did I?»

«Never mind, Mummy. We can just start at the beginning again»

(A. Pearson, p.31).

При зміні комунікативних ролей мовця та слухача володіння комунікативною ініціативою виявляється у збереженні, розподілі, або перехваті ініціативи за рахунок перебивання. Так дискурсивна особистість батьків, виконуючи стратегічну роль лідера, вирішує, хто буде володіти ініціативою. Її комунікативна ініціатива спрямована на стимулювання мовленнєвої реакції партнера та на створення умов для розгортання комунікації. У наступному прикладі відбувається передача ініціативи від матері донці, яка відмовляється від взяття реактивного комунікативного кроку. Наполегливість мовця, щодо перерозподілу ініціативи, репрезентована спонукальною реплікою – стандартною комунікативною формулою *Tell me*. Донька намагається ухилитися від розмови, але зусилля ініціатора (матері), що репрезентовані послідовними ініціативними комунікативними кроками: загальним та спеціальним питаннями, згодом викликають мовленнєву реакцію з боку її комунікативного партнера:

«What is it, darling»

Rosie did not respond right away. She stared out the window. Finally she sighed again. «Nothing,» she said. «Tell me.»

«No.»

«Are you worried about something?»

«I'm worried about James coming to watch me play next week.»

«Why?»

«Because it's embarrassing, he's such a terrible dresser. He looks like a poor drug addict. Everyone will stare at us» (A. Lamott, p.119).

Дискурсивна особистість батьків реалізує роль лідера та виявляє своє комунікативне домінування вдаючись до перехвату комунікативної ініціативи без врахування інтересів дитини. Ініціативний комунікативний хід характеризується категоричністю, що зумовлено емоційним станом мовця, ситуацією спілкування та регуляторною статусною роллю дискурсивної особистості батьків. Мовець вживає загальне питання, яке у даному контексті набуває риторичності та статусної маркованості. Репліка-перехват дублює перервану фразу дитини і переривання повторюється. При цьому мати повністю не монополізує ініціативу, а надає можливість адресату на репліковий крок. Наступний комунікативний хід репрезентує наслідування стратегії матері. Дитина також вдається до переривання, захищаючи свою позицію. Аргументи представлені статусно-маркованим висловленням, що імплікує дорослість і незалежність від батьків:

«Do you have any idea what time it is?» she demanded even before he'd closed the door. Michael's eyes darted toward the clock, and he winced as he saw how late he was. «We just sort of lost track of time,» he said. «We were playing video games and—»

«Video games?» Katharine interrupted. «I thought you said you were going to the movies.»

«We were» Michael said quickly, improvising as fast as he could. «But the only one we wanted to see was sold out, so we started playing video games, and just lost track of time. I'm really sorry, Mom. I—»

«Why didn't you call me?» Katharine interrupted. «Do you have any idea how worried I've been?»

The repentance in Michael's eyes vanished. «Jeez, Mom, I'm only an hour late! What's the big deal?»

«The big deal, as you put it, is that I've been worried sick!» Katharine shot back. «Anything could have happened to you! You could have gotten into an accident, or someone might have mugged you, or—»

«This is Hawaii, Mom, not New York! And I'm not a baby anymore. Nobody else had to call his mommy» (J. Saul, p.104).

Однією з ознак володіння ініціативою є можливість розвивати одні теми та згорнути інші. Тематичний репертуар парентального дискурсу – різноманітний та нефіксований і варіюються від обговорення проблем особистісного характеру до питань загально-суспільного значення. Тематика розмов визначається індивідуальними комунікативними потребами, ситуацією спілкування, а також залежить від тактико-стратегічної специфіки взаємодії. Дискурсивні особистості і батьків, і дітей вдаються до зміни тематичної спрямованості інтеракції залучаючи вербальні сигнали (*We'll talk about it another time. Can we talk about something else?*) чи вводять нову тему розмови, не попереджуючи про це партнера.

У наступному прикладі зміна теми донькою, як демонстрація володіння ініціативою, зумовлена стратегічною настановою залишитися в межах кооперативної взаємодії та ліквідувати конфронтаційні ризики, що виникають при подальшому розвитку теми, ініціатором якої була мати. Мати розділяє перспективи продовження кооперативної взаємодії і погоджується змінити тему, вербалізуючи свою згоду:

«Tana, I just can't understand why you behave this way.» It was back to the wedding again, and her mother was driving her nuts.

«Mom, can we talk about something else? How are you?» «I'm fine, but I'd like-to think that you'll at least think about this....»

*«All right!» She screamed into the phone at her end. «I'll think about it. Can I bring a date?» Maybe it would be more bearable if Harry came along
(D. Steel, p.47).*

Задля збереження кооперативності мати бере ініціативу у наступному комунікативному ході ставлячи питання, що семантично не пов'язано з попередніми репліками. Донька ідентифікує тактику ухиляння від розмови і приймає її лідерську позицію та нові правила гри:

«How can I go for a while? It takes at least an hour to drive out there, and another hour back... so what do I do, stay for ten minutes?» She tossed the long shaft of golden wheat colored hair over her shoulder with a look of despair. She knew how insistent her mother always was about anything that emanated from the Durninings.» Come on, Mom, we're not little kids anymore. Why do I have to go if I don't want to? Why is it rude just to say no? Couldn't I have other plans? I'm leaving in two weeks anyway, and I want to see my friends. We'll never see each other again, anyway...» She looked forlorn and her mother smiled at her. «What did you defrost for dinner tonight?»

Tana knew the tactic of avoidance, her mother was good at that, but she decided to play the game for now, and followed her mother into the kitchen. «I took out a steak for you. (D. Steel, p.48.)

Таким чином, комунікативна ініціатива в англомовному парентальному дискурсі виявляється у ініціативних ходах, що відкривають типові обмінні структури, у перебиванні при зміні комунікативних ролей та у зміні тематичної спрямованості інтеракції. Для дискурсивної особистості дитини характерним є лише володіння комунікативною ініціативою, а для дискурсивної особистості батьків – володіння і розпорядження ініціативою, як реалізація комунікативного лідерства і комунікативного домінування. Вербальними сигналами контролю за розвитком теми, перебивання і перехвата ініціативи є стійкі фрази регулятивного характеру. Перспективу подальших досліджень становить вивчення специфіки комунікативної ініціативи в аспекті реалізації маніпулятивних стратегій дискурсивними особистостями в англомовному парентальному дискурсі.

Література:

1. Величко Е.В. Способы выражения коммуникативной инициативы: гендерный аспект: на материале современного английского языка: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. В. Величко. – Ростов н/Д, 2008. – 18 с.
2. Дубинина Ирина Ивановна. Способы выражения иерархических отношений в организационной коммуникации : дис... кандидата филол. наук : 10.02.19 / Дубинина Ирина Ивановна. – Волгоград, 2007. – 218 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : КомКнига, 2008. – 288 с.
4. Козлова В. В. Реалізація виховного впливу в англомовному парентальному дискурсі: структурно-семантичний та прагматичний аспекти : дис... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Козлова Вікторія Вікторівна. – Харків, 2012. – 219 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М. : ИТГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
6. Романов А. А. Коммуникативная инициатива говорящего в диалоге / А. А. Романов // Текст как структура. – М., 1992. – С. 55–76.
7. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : [монографія] / Людмила Василівна Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
8. Черничкина, О. В. Коммуникативная инициатива: теоретические подходы / О.В. Черничкина // Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. Сер. : Филологические науки. – 2012. – № 6 (70). – С. 4–8.
9. Черничкина О. В. Коммуникативная инициатива в межличностном общении (на материале супружеского дискурса) : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. В. Черничкина. – Волгоград, 2013. – 12 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Kelly C. Someone Like You / C. Kelly. – Harper Collins Publishers, 2001. – 677 p.
2. Lamott A. Crooked Little Heart / A. Lamott. – Anchor Books Doubleday : New-York, 1998. – 327 p.
3. McCullough. C. The Thorn Birds / C. McCullough. – Futura Publication limited, 1979. – 591p.
4. Pearson A. I Don't Know How She Does It / A. Pearson. – Vintage, 2003. – 357 p.
5. Saul J. The Presence / J. Saul. – Fawcett Crest : New York, 1997. – 417 p.
6. Steel D. Full Circle / D. Steel. – A Dell Book : New-York, 1989. – 447 p.